

## Vérebek a Parlamentben

A Csehszlovákiát cserbenhagyó és eláruló müncheni egyezmény és az 1938. november 2-ai első bécsi döntés után a magyar politikai élet egyértelműen németbaráttá vált. Ezzel összefüggésbe hozható, hogy a parlamentben dolgozni kezdtek a második zsidótörvényen, amit a radikális antiszemita már az első elfogadása után sürgetni kezdtek. A hazai közélet hangulatát áthatotta az antiszemitizmus, és nem csak azért, mert a náci Németország Magyarország külpolitikai szövetségese lett. A honvédség vezető körei, a közigazgatás különböző csoportjai, diákszövetségek, valamint a szakmai szervezetek tagjai már 1919 óta „a hazai és a nemzetközi zsidósággal szemben” foglaltak állást, ez a világnézet határozta meg az ellenségképüket.

Hitler hatalomra jutása szinte azon nyomban lángra lobbantotta az addig is parázsló antiszemita érzelmeket a magyar társadalomban. John F. Montgomery budapesti brit követ 1933. november 22-én ezt jelentette a külügyminiszterének, Londonba: „Magyarországon a zsidók iránti gyűlölet olyan pszichózis, melynek nincs racionális háttere. Ebből logikusan következik, hogy Magyarországon lelkesen üdvözölték Hitlernek a németországi zsidó befolyás visszaszorítása terén elért sikereit, amelyek hatására fellángoltak az antiszemita érzelmek.”<sup>1</sup>

A jó politikai kapcsolatokkal rendelkező, vezetői révén Horthy Miklós kormányzóval is kapcsolatot tartó magyar neológ zsidó hitközség ugyanerre a következtetésre jutott, aggodalommal nyugtázta az antiszemita közhangulat radikalizálódását. Ehhez nagymértékben hozzájárult a zsidóellenes törvényhozás, a nyilasok népszerűségének rohamos növekedése és az uszító tömegsajtó megjelenése.

„A zsidótörvény korlátozásait fokozott aggodalommal szemlélő politikusok nem mernek véleményt nyilvánítani, ha ugyanis megtennék, azonnal zsidóbérenceknek titulálnák őket, és ez politikai pályafutásuk végét jelentené. Ebben a küzdelemben a zsidóknak nincsenek és nem is lehetnek sem barátaik, sem szövetségeseik. A baloldal és az az erő, amely a liberális polgári kisebbségből

megmaradt, annyira meggyöngült, hogy az együttérzés kinyilvánításán kívül semmit sem tud tenni ügyünkben. Jóllehet ezek a szívhez szóló megnyilatkozások és tettek mély hálára kötelezik az egész zsidóságot, az események alakulására semmiféle befolyást nem gyakorolnak. A nem zsidó középosztály abban bízik, hogy az antiszemita törvények következtében kedvezőbb pénzügyi helyzetbe kerül, így a nem kifejezetten antiszemita érületűek is támogatják a kormány gyümölcsözőnek vélt intézkedéseit. A konzervatív, vagyonos nem zsidó körök minden erejét saját vezető gazdasági helyzetük megőrzése érdekében kifejtett igyekezetük foglalja le, s nem vesztegetik a fáradságot a zsidó ügy védelmezésére, még akkor sem, ha egyébként lelkiismeretük ezt diktálná.”<sup>2</sup>

Az 1939. évi 19. tc. alapján május 25-én és 26-án megrendezett nemzetgyűlési választások első ízben voltak általánosak és titkosak, ekkor vezették be az ajánlások rendszerét, és szüntették meg a nyílt szavazást a falvakban és a kisebb településeken. Mégis, a választási rendszernek ez az első, formailag demokratikusnak nevezhető, régen esedékes átalakítása nemcsak a két világháború közötti Magyarország politikai rendszerének összeomlását készítette elő, de nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy bekövetkezzen a második világháború és a holokauszt kollektív tragédiája.

Az antiszemita érzelmek meghatározónak bizonyultak a második világháború kitörése előtt tartott utolsó választások során, melyekre közvetlenül a második zsidótörvény, az 1939. évi 4. tc. elfogadása után került sor. Mind a kormánypárt, a Nemzeti Élet Pártja, mind pedig a jobboldali ellenzék, az egyesült nyilas pártok zsidóellenes programmal léptek fel, és átütő sikert arattak: azt mondták, amit a választók hallani akartak. Az uszítástól tartózkodó baloldali ellenzék, a független kisgazdák, a liberálisok és a szociáldemokraták összesen a szavazatok 9 százalékát szereztek meg. Érvényesült a magyar politikai életet 1919 óta meghatározó szabály, vagyis hogy a közéletben csak mérsékelt és radikális antiszemiták érvényesülhettek, egyedül ők voltak képesek tömegeket megszólítani és parlamenti többséget szerezni.

Utólag szemlélve az eseményeket, kétség sem fér hozzá, hogy hagyományos magyar elitnek nagyobb esélye lett volna arra, hogy ellenálljon a hazai szélsőjobboldal és a náci Németország belső és külső nyomásának, ha még az 1935 áprilisában, sok esetben botrányos körülmények között, a falvakban nyílt szavazással megválasztott képviselők ülnek a parlamentben. A feszült nemzetközi helyzetre való tekintettel Teleki Pál miniszterelnök akár el is tekinthetett volna a választás kiírásától, és azt a második világháború kitörése után a békekötésig halaszthatták volna.

Mint tudjuk, nem így történt. Az 1939 pünkösdjén megválasztott képviselők (akikhez az első bécsi döntéssel megszerzett Felvidékről, majd a második bécsi döntéssel Magyarországhoz került Erdélyből, végül pedig a Bácskából behívtak is csatlakoztak, és összesen 372-en voltak) alig két tucatnyi honatyától eltekintve gyalázatosan viselkedtek a letragikusabb időszakban, képtelenek voltak kiutat találni a magyar történelem örvényéből. Közülük 55-en vettek részt

Szálasi Ferenc eskütételén 1944. november 2-án, a „csonka parlament” tagjaként, és fejezték be a náci Németország romjai között politikai pályafutásukat.

Abban, hogy a magyar parlamentarizmus a negyvenes évek első felében csődöt mondott, és évtizedekre lejáratta, súlyosan kompromittálta a népképviselőre épülő demokratikus berendezkedést, a „zsidókérdés” meghatározó szerepet játszott. Ez a mesterségesen kreált, politikai rögeszmévé vált probléma, melynek már a második világháború kitörése előtt nyilvánvaló külpolitikai vonatkozásai is voltak, teljes mértékben lefoglalta a magyar képviselőházat és az államapparátust, mely 1938 tavaszától, az „első zsidótörvény” meghozatalától kezdve állandóan napirenden tartotta a kérdést. Csak 1944. március 19-éig 21 diszkriminatív törvényt és törvénycikket alkottak, amihez 267 miniszterelnöki és miniszteri rendelet és 10 000 (!) egyéb jogszabály társult. A legfontosabbak: az 1938:15 tc. „a társadalmi élet egyensúlyáról”, az 1939:2 tc. a honvédelemről, az 1939:4 tc. „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”, az 1941:15. tc. a fajvédelemről, az 1942:8. tc. „az izraelita felekezet jogállásáról”, az 1942:14. tc. a honvédelmi törvény módosításáról és az 1942:15. tc. „a zsidók mezőgazdasági és erdő ingatlanairól”. Utóbbit a kortársak a „negyedik zsidótörvénynek” is nevezték. A zsidóellenes törvények és rendeletek ügyeinek koordinálására a Belügyminisztériumban két különböző közigazgatási osztály részesült. Mintegy 60 000 alkalmazott dolgozott a diszkriminatív törvényeken, a végrehajtásuk több párhuzamos apparátussal, egymást kiegészítve és ellenőrizve folyt a minisztériumok szakigazgatási hivatalaiban. Vidéken a csendőrség, a városokban a rendőrség ellenőrizte a jogfosztás folyamatát, melynek sikerében érdekeltek voltak az „árjásításra” létesült vagy azzal meghatalmazott intézmények. Felettük a felügyeletet a megyékben az alispánok, a fővárosban pedig a polgármester gyakorolta.

Az országgyűlési képviselők bel- és külpolitikai okok miatt egyaránt szorgalmazták a zsidók jogainak további korlátozását, amire hatással volt a megszállt Lengyelországban ekkor már folyamatban levő „végső megoldás”. Kállay Miklós miniszterelnök a lehetetlennel határos feladatra vállalkozott, amikor ilyen viszonyok között korlátok közé próbálta szorítani az antiszemita törvényhozást. „Az utóbbi időben az antiszemitizmus kül- és belpolitikánkknak szinte próbakövévé vált. A németek aszerint ítélik meg egy-egy ország megbízhatóságát, hogy hogyan oldja meg a zsidókérdést, és sajnos akadnak nálunk is, még a kormánypartban is olyanok, akik hasonlóan gondolkodnak. Én viszont olyan megoldást választok, amely a kérdés lényegét érinti és kiküszöböli a jogsértéseket.”<sup>3</sup>

Szimbólumként is felfogható tény, hogy amikor Bárdossy László miniszterelnök 1941. június 26-án röviden bejelentette a parlamentben, hogy „Magyarország hadban állónak tekinti magát a Szovjetunióval szemben”, a képviselők éppen a harmadik „zsidótörvényről” (1941. évi 15. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894:31. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről) vitatkoztak. Ezért

szinte nem is szenteltek figyelmet annak a ténynek, hogy Magyarország a náci Németország szövetségeseiként belépett a második világháborúba.

Miközben a parlamentben folyt a zsidók diszkriminációjának „törvényesítése” és intézményesítése, a különböző diákszövetségek, mindenekelőtt az e téren nagy múlttal rendelkező Turul többször is atrocitásokat rendeztek az egyetemeken még tanuló zsidó hallgatók ellen, melyek gyakran utcai zavargásokba torkoltak. 1941. novemberben a budapesti műegyetem mezőgazdasági és állatorvosi karán tüntettek a még tanuló zsidók ellen, a pécsi egyetemen pedig radikális diákcsoportok átmenetileg arra kényszerítették a zsidó hallgatókat, hogy megkülönböztető jelvényt, illetve sárga csillagot viseljenek. A debreceni egyetem radikális antiszemita diákjai még 1943 decemberében, a kormányzó neve napján is demonstráltak, amihez a helyi csőcselékből sokan csatlakoztak. A megmozdulásról nem adott hírt az országos sajtó, de egy emlékirat megörökítette: „Antiszemita incidensekre került sor, betörték a Pásti utcai zsinagóga ablakait. Tüntetés volt Horthy ünneplése alkalmából, ahol olyan zsidóellenes jelszavakat üvöltöttek a nyilasok, mint 'Éljen Horthy!', 'Éljen a zsidóktól megtisztított Magyarország!'. Egy vagy két helyi újság erőszakra uszító antiszemita cikket közölt. Az utcán, a nyilvános parkokban civil ruhás rendőrök ellenőrizték az anyakönyvi kivonatokat, még a fiatalabbakét is. A náci jelszavakat üvöltöző suhancok csoportjai sötétedés után végigvonultak a zsidók által lakott utcákon. Legnagyobb hőstettük az volt, hogy meghúzták az öreg zsidók szakállát vagy a fiatalok pajeszát.”<sup>4</sup>

A tömegpszichózis ellen, mely a magyar országgyűlésből sugárzott ki a sajtó és a politikusok beszédeinek közvetítésével, a kormányzó és Kállay Miklós is tehetetlen volt. A miniszterelnököt pedig Horthy Miklós kifejezetten azzal a szándékkal nevezte ki 1942 márciusában, hogy megfékezze az izgatást és módosítson az elődje, Bárdossy László által követett, feltétlenül németbarát és zsidóellenes irányvonalon. Azt, hogy Kállay mit vállalt, így foglalja össze: „át kellett hangolnom a magyar közvéleményt is, hogy támogassa az igazi magyar politikát, s ébredjen rá a valóságra, arra, hogy a németek elveszíthetik a háborút”.<sup>5</sup>

Kállay azonban, aki Horthyhoz hasonlóan a „mérsékelt antiszemiták” közé tartozott, elfogadta és indokoltnak tartotta a hivatalba lépése előtt hozott három zsidótörvényt. Mivel az addigi diszkriminációt, ami a zsidóságot bűnbakká nyilvánította a magyar társadalom érdekeit szolgáló, törvényes intézkedésként tartotta számon, nehézséget okozott számára, hogy fellépjen a radikális antiszemiták további, „a végső megoldást” sürgető követeléseivel szemben. Álláspontját így foglalta össze: „A zsidókérdésben tehát a felfogásom egyszerűen az: minden intézkedést megteendőnek tartok, ami a nemzet egyetemének érdekében áll. De sem többet, sem kevesebbet. Ami reális érték és előrehaladás, az mindenféle kímélet és mindenre való tekintet nélkül végre kell hajtanunk. A zsidóság kérdése tehát a nemzet egyetemének kérdése, és nem az egyeseké. A nemzet törvényhozása útján hozhat és hozott is olyan törvényeket, amelyek száz százalékos végrehajtása kötelességünk.”<sup>6</sup>

A miniszterelnök aszociális és „át nem eresztő”, azaz a kívánatos társadalmi mobilitást gátló rétegnek tartotta a zsidóságot, egyénileg és kollektíven is, melylyel szemben, a „társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítése céljából” indokolt volt törvényeket hozni. „Állítom, hogy a magyar antiszemitizmus forrása nem a fajiságban, még kevésbé a vallásban, de még csak nem is a szellemi és erkölcsi különbözőségben keresendő, hanem abban az aránytalanságban, amely fennállt a zsidók száma és gazdagsága között. Ennek kiegyenlítése az akkori idők beteges hangulatában minden más szociális problémánál fontosabbnak látszott. Általános követelés volt.”<sup>7</sup>

Kállaynak miniszterelnöksége alatt nem volt esélye arra, hogy meggyőzze akár a saját pártja képviselőit is a további diszkriminatív jogalkotás leállításáról, a „zsidókérdés magyar szellemű kezelésének” szükségességéről. Emlékiratában így idézte fel első találkozását a MÉP vezetőivel: „Láttam, hogy én többé egyetlen nyílt, őszinte szót sem szólhatok. Ha csak annyit mondanék valakinek, akár csak négyszemközt is – kivéve néhány bizalmas, belső munkatársamat –, hogy nem is olyan biztos a német győzelem, kijelentésem futótűzként terjedne el, és veszélyeztetné a küldetésemet. Legalább annyira kellett félnem a hozzám hasonlóan gondolkodók akaratlan elszólásaitól, mint az agent provocateuröktől. Mindent magamba kell zárnom, őszintén soha nem nyilatkozhatom meg, igyekezni kell megtéveszteni ellenfeleimet, hogy ne lássanak belém, s annál biztosabban haladhassak céloim felé.”<sup>8</sup>

A Nemzetgyűlési Napló megörökítette, hogy Imrédy Béla ellenzékivé vált pártjának, a Magyar Megújulás Pártjának (MMP) képviselői, együttműködve a nyilasokkal és a kormánypárt hozzájuk húzó képviselőivel miként lehetetlenítették el minden, a „zsidókérdésen” túlmutató kérdés megtárgyalását a parlamentben. Az addig meghozott zsidótörvények végrehajtását számon kérő és újabbakat sürgető, vérebként acsarkodó képviselők lehetetlen helyzetbe hozták a miniszterelnököt. „Amit a vidéki gyűléseken mondtak, az nem jutott messzire; ami veszélyeztethette volna az ország érdekeit, az a sajtóban nem jelenhetett meg. Ami viszont a parlamentben hangzott el, annak a nyilvánosságát nem lehetett megakadályozni; s így a sajtóban való közlését sem. Természetesen mindenekeelőtt ezt a pódiumot használták fel a propagandájukhoz. Minden alkalmat, a napirendre tűzött minden témát megragadtak, hogy a tárgyhoz nem is tartozó frázisaikat elmondhassák. Különösen a szerdai interpellációs napokon éltek vissza parlamentáris jogaikkal; tucattjával hoztak elő olyan dolgokat, amelyek politikai kellemetlenséget, nehéz helyzetünkben bajt okozhattak.”<sup>9</sup>

A radikális antiszemita újságírók többnyire az ellenzéki Magyar Megújulás Pártjának befolyásos képviselői voltak, jó kapcsolatokat ápoltak a kormánypárt vezetőivel. Nemcsak politikusok, de tehetséges tollforgatók is voltak, akik hatékonyan formálták a közvéleményt, elsősorban a „keresztény középosztály” nézeteit. „Az Imrédy-párt programjának kimunkálásában és terjesztésében vezető szerepet játszott a Mlotay-Rajness-Oláh-triumvirátus, voltaképpen ők voltak a párt fő ideológusai és propagandistái. Mlotay István orgánuma volt

az *Új Magyarország* című reggeli politikai napilap, mely 40-45 000 példányban jelent meg, s akikhez szólt, el is olvasták írásait. 'A magyar középosztálynak Milotay cikkei adták a legtökéletesebb eligazítást', írta 1941-ben a nyilas Marschalkó Lajos és hasonlóképpen fogalmazta meg szerepét 1945-ben Balla Antal polgári újságíró. »Milotay a magyar értelmiségi körökben nem kis tekintélynek örvendett, s neki volt a legnagyobb hatása.«<sup>10</sup>

1939. június 21-e és 1943. december 15-e között 153 parlamenti interpelláció hangzott el a „zsidókérdésben”, az addig elfogadott törvények értelmezéséről és végrehajtásáról, illetve konkrét ügyekben, s valamennyi interpellációra reagáltak a szakminiszterek, illetve a miniszterelnökök, Teleki Pál, Bárdossy László és Kállay Miklós. Leggyakrabban a kezdettől fogva nyilas gróf Serényi Miklós interpellált (12-szer), utána következett Matolcsy Mátyás, a Nyilaskeresztes Párt, majd 1942-től a kormánypárt képviselője (11-szer). A szintén nyilas Maróthy-Meizler Károly 8-szor és Rajniss Ferenc, aki 1940-ig kormánypárti képviselő, majd Imrédy Béla ellenzéki Magyar Megújulás Pártjához, a „szalonnnyilasokhoz” csatlakozott, 7-szer kért szót soron kívül „zsidóügyben”. A többi izgatásnak minősíthető interpellációt vegyesen mondták el kormánypárt és ellenzék tagjai. A „napi-renden kívüli” felszólalásokon túl a képviselők mintegy kétharmada támadta a különböző törvények és jogszabályok bizottsági vitái során a zsidóságot, melynek védelmében szinte senki sem emelt szót a házban és a bizottságokban.

Magyarország a náci Németország szövetségese volt, de politikai helyzete nem volt hasonlítható a Harmadik Birodaloméhoz, ahol a törvényhozás egyáltalán nem ülésezett, hiszen a felhatalmazási törvény elfogadása után a tényleges hatalmat az NSDAP gyakorolta. A Reichstag épülete üresen állt, a pár alkalommal összehívott birodalmi gyűlés tevékenysége formális volt. Bár a magyar parlamentben kormánypárti és ellenzéki képviselők „nemzeti egységben” dolgoztak a további zsidótörvényeken, a teljes jogfosztáson, és előkészítették az 1944. március 19-e után bekövetkező holokausztot, nincs értelme feltenni a kérdést, hogy ez „intencionalista” vagy „funkcionalista” indíttatásból történt-e, úgy mint a náci Németországban. Kovács András összefoglalta a két álláspont lényegét: „Mint ismeretes, az a vita arról folyt, hogy vajon a holokauszt kezdetétől követett, tudatos célja volt-e a náci vezetők – elsősorban Hitler – antiszemita politikájának, vagy pedig mint a funkcionalisták állították – inkább személytelen, intézményes folyamatok és konfliktusok tudatosan nem tervezett eredménye, végkifejlete.”<sup>11</sup>

A német megszállás előtt a magyar parlamentben, figyelmen kívül hagyva a kisszámú ellenzéki képviselők véleményét, a zsidóság tudatos megsemmisítésére irányuló „intencionalista” álláspont érvényesült, amit a politikai elit egy része, Kállay Miklós vezetésével igyekezett korlátozni, különböző politikai trükkökkel hatástalanítani.

Kállaynak állandóan antiszemita hangot kellett használnia, hogy lecsillapítsa a képviselőház tagjainak indulatait – ami azután a sajtó közvetítésével a miniszterelnök eredeti szándékaival ellentétesen befolyásolta a közvéleményt.

„Nagyon gyakran megesett, hogy látszatengedményeket kellett tennünk, nehogy nagyobb baj következzen be, és lényegbeli engedményekre kényszerüljünk. Főleg a zsidókérdésben voltunk kénytelenek efféle kompromisszumokat tenni: a zsidókról mindig akkor írtak nálunk a legellenségesebben, amikor a leghatározottabban elutasítottuk a németek kívánságát, hogy hozzunk a zsidók ellen megszorító intézkedéseket. Az én legantiszemita beszédem is akkor hangzott el, amikor elutasítottam azt a más és más formában már harmadszor megismételt követelést, hogy tegyük kötelezővé a sárga csillag viselését, zárjuk gettóba a zsidókat, s adjunk németországi munkára háromszázezer zsidót. Igaz, ennek a kényszerű kettős játéknak volt egy rossz oldala is, az, hogy az emberek odahaza és külföldön természetesen csak a szavakat hallották, a tettek híre már nem jutott el hozzájuk.”<sup>12</sup>

Hogyan működött a második világháború kitörésétől kezdve az antiszemita politikai propaganda, és milyen hatással volt a magyar közvéleményre? Négy parlamenti interpellációt idézek fel, melyek érzékeltetik a képviselőház hangulatát, tagjainak elvakult gyűlölködését, erőfeszítésüket a „zsidókérdés végső megoldásának” felgyorsítására. Az első interpelláció 1942. június 24-én, szerdán hangzott el gr. Serényi Miklós, a Nyilaskeresztes Párt képviselője részéről, alig több mint három hónappal azután, hogy Kállay Miklós megalakította kormányát.

Boczonádi Szabó Imre jegyző *(olvassa)*: „Van-e tudomása a miniszterelnök úrnak arról, hogy a zsidók állandóan bolsevista propagandát üznenek, szabotázsra uszítanak, élelmiszereket halmoznak fel és árdrágítást követnek el? Ha igen, hajlandó-e a legradikálisabb intézkedéseket tenni?”

Elnök: Az interpelláló képviselő urat illeti a szó.

Gr. Serényi Miklós: T. Ház! Mialatt hős honvédeink az új nemzetiszocialista Európáért vérüket ontják a bolsevizmus elleni harcban, idehaza egymillió zsidó, a cinkosaik: a kommunisták és szociáldemokraták mindent elkövetnek, hogy bolsevista propagandával, szabotázsra való uszítással és áruhalmozással megakadályozzák a háború győzelmes kimenetelét. A gyárakban nyíltan és zavartalanul körözik Sztálin napiparancsait. Ezeknek egyik példányát leteszem a Ház asztalára. (Abonyi Ferenc: Érdekes. Hát a rendőrség ezt nem tudja?!) Ugyanakkor a falakra a röpcédulák százait ragasztják a kommunisták, amelyek az elvtársaknak megtiltják, hogy Hitlernek egy darab kenyeret is szállítson az ország. Emellett a *Magyar Nemzet*, a *Népszava* és az *Újság*, a zsidók kedvenc lapjai, nap-nap után nyíltan vagy burkoltan angolzsido propagandát folytatnak. A fajgyalázás is vígan folyik tovább, mert azt a néhány esetet kivéve, amelyeket feljelentenek és amely miatt enyhe büntetésben részesülnek a zsidók, a többi száz és ezer eset egyáltalán nem kerül napvilágra. (Bodor Márton: Nagykőrösön!) A zsidók még mindig tarthatnak háztartási alkalmazottaknak magyar lányokat, és ezek nem akarják vagy nem merik feljelenteni a zsidó fajgyalázót...

Oláh György: Igen t. képviselőtársam egyik legutóbbi beszédében azt ajánlotta a kormánynak, hogy telepítse a zsidókat gettókba. De hogy ezt a telepítést hogyan végezze a kormány, arra nézve nem adott felvilágosítást. Erre vonatkozólag tehát majd én teszek előterjesztést. (*Halljuk! Balfelől.*)

A zsidóság, addig is, amíg az új európai rendezés során véglegesen kitelepítik, részben munkatáborokba küldendő, részben gettóba telepítendő. Két csoportba osztandók. Az első csoportba kerülnének a munkabíró zsidók 18-tól 60 éves korig. A többi zsidó (Bodor Márton: A temetőbe! – *Derültség a baloldalon.*), az asszonyok, a gyermekek, az aggastyánok és a betegek, a zsidóságnak körülbelül 62–65%-a gettókba kerülne. A munkabíró férfiak, akik a zsidóságnak körülbelül 35–38%-át teszik, az ország minden részében felállítandó munkatáborokba kerülnének, és a munkatáborok drótsövényvel lennének körülvéve. Természetesen magyar honvédekből álló őrséget kapnának ezek a táborok. Az egész építkezés körülbelül csak 80–100 millió pengőbe kerülne, ami egy 13 milliós nemzetnek mint a magyar, nem is olyan sok, annál kevésbé, mert ezt a költséget a zsidók pénzből fedeznék. (Bodor Márton: Helyes!) A munkatáborokból tavasztól őszi mezőgazdasági munkák végzésére és útépítésre vezényelnék ki őket, télen pedig belső munkát végeznének. A zsidók többi része, tehát a nők és a gyermekek (Gosztonyi Sándor: Ki Ukrajnába!), a betegek, a 30 000-nél több lakosú városokban felállítandó gettókba telepítendőek. Ez a gettórendszer Varsóban már igen kitűnően bevált, ott a városnak abba a részébe telepítették a zsidókat, amelyben már amúgy is túlsúlyban voltak. Magyarországon is fel kellene állítani a gettókat a városokban, mégpedig úgy, hogy a gettó és a magyarlakta terület határán az összes utcák befalazandók lennének, kivéve egy vagy két utcát a szükség szerint, ezeken keresztül bonyolódna le a kereskedelmi forgalom, szigorú vámellenőrzés mellett. (Gosztonyi Sándor: Van már rá példa!)

Tekintettel arra, hogy a gettókban a zsidók családonként legfeljebb egy szobakonyhás lakást kapnának, rengeteg lakás szabadulna fel magyaroknak, és ez óriási előny lenne. Tudvalevő dolog, hogy a zsidók Budapesten és a nagyobb vidéki városokban a négy-nyolc szobás lakásoknak 80%-át lakják. Azonkívül a legtöbb zsidónak van a Balatonon, a Svábhegyen és a többi üdülön nyaraló-villája, amelyet évente csak két-három hónapig használ. Ezeket a villákat természetesen szintén magyaroknak kellene átadni. A falvak és a kisebb városok teljesen zsidótlanítandók.<sup>13</sup>

1942. november 10-én, kedden Maróthy Károly nyilas képviselő, a 200 ezres példányszámban megjelenő *Pesti Újság* főszerkesztője emelkedett szólásra a parlamentben.

Maróthy Károly: Lehetetlenség, hogy a keresztény hitfelekezeti tömegek túlnyomó része – statisztika ugyanis csak ilyen megjelöléssel van –, 60 százaléka konyhából vagy egyszobás lakásból álló lakásban lakják, ugyanakkor pedig a zsidó főbérletlők többsége, 70 százaléka kétszobás és kétszobásnál nagyobb

lakásban legyen. Ha ehhez még hozzá méltóztatnak venni azt, hogy a keresztény főbérlő az, aki albérlőket tart tömegével, a zsidó főbérlő viszont nem tart albérlőket, akkor rögtön méltóztatnak látni, micsoda hallatlan aránytalanság áll fenn a zsidó és keresztény lakások között.

T. Képviselőház! Kérjük a kormányt, hogy vegye kezébe ezt a kérdést. Állítasson össze elsősorban országos statisztikát a keresztény és zsidó lakásokról. Méltóztassék külön kiemelni, hogy milyen komforttal rendelkeznek a zsidó lakások, mert ez külön érdekessége lesz ennek a statisztikának. Hallottunk híreket arról, hogy a kormány a lakáskérdést meg akarja oldani, sőt, a miniszterelnök mintha be is jelentette volna azt, hogy ezt a kérdést a keresztény tömeg javára valamiképpen meg fogja oldani. (*Mozgás a szélsőbalon.*) Hallottunk aztán olyan híreket, hogy a zsidókat arra akarnák kényszeríteni, hogy 500 lakást adjanak át a keresztényeknek. Aztán szó volt arról, hogy a Várat és a Belvárost és még nem tudom, melyik kerületet ki fogják üríteni a zsidóktól. Ezeket mi még átmeneti megoldás gyanánt is komolytalannak tartjuk. Itt az egyetlen helyes és jelenlegi külpolitikai helyzetünknek, valamint a háborús célkitűzéseknek megfelelő megoldás az volna, hogy a zsidóságot méltóztassék gettóba összegyűjteni. Megvan erre a mód a Lipótvárosban és a Terézvárosban. Ott úgyis 50 százalék már a zsidó lakosok arányszáma, ha tehát a másik 50 százalékot onnan kivonjuk és helyébe a zsidókat telepítjük a többi kerületből, a megoldás teljesen kész is van. Ha azonban a kormány ebbe nem akar belemenni, még mindig ott van az a megoldás, hogy méltóztassék a zsidó nagylakásokba betelepíteni a többi zsidót, és az így felszabadult lakásokat méltóztassék fenntartani a keresztény tömegek számára. (Rajniss Ferenc: Testvér a testvérrrel!)

Itt van egy másik népbetegség, a zsidók fajgyalázása, amit nagyon könnyen tudnak elkövetni annak folytán, hogy a zsidó háztartásokban még ma is tarthatnak keresztény cselédek. (Rajniss Ferenc: Zsidófeleséges bíró ítél ezekben az ügyekben!) A kormány ezzel a faj fertőzésének legnagyobb lehetőségét tartja nyitva. A megfelelő intézkedés hiánya tulajdonképpen nem más, mint a fajvédelmi törvény sabotálása. Csak Budapesten 60 000 olyan keresztény cseléd-lány szolgál zsidóknál, akiknek meggyalázását és rajtuk keresztül a fajgyalázását a megfelelő intézkedés hiánya lehetővé teszi. Szomorú, de a miniszter úr közismert álláspontjából érthető – amit a miniszter úr a bizottsági tárgyalások alkalmával mondott –, hogy tudniillik ezt a kérdést nem lehet megoldani, mert mi lesz akkor a cselédekkel, nem tudjuk őket elhelyezni. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Ez teljesen komolytalan álláspont, hiszen éppen ellenkezőleg ez juttatná hozzá a keresztény középosztályt is ahhoz, hogy alkalmazottat tudjon tartani.<sup>14</sup>

1942. november 18-án, szerdán újra gr. Serényi Miklós interpellálta Kállay Miklós miniszterelnököt.

Nagy Ferenc jegyző (*olvassa*): „Interpelláció a m. kir. miniszterelnök úrhoz a magyarországi zsidók nemzetellenes működése tárgyában.

1. Van-e tudomása a miniszterelnök úrnak arról, hogy a magyarországi zsidóság minden alkalmat felhasznál, hogy a törvényeket és a rendeleteket kijátssza, és hogy nemzetellenes tevékenységet fejt ki nap-nap mellett?

2. Ha igen, hajlandó-e a legszigorúbb megtorló intézkedéseket foganatosítani? Gróf Serényi Miklós.”

Elnök: Az interpelláló képviselő urat illeti a szó.

Gr. Serényi Miklós: T. Ház! Amikor hős honvédeink odakint messze Oroszországban vérüket ontják a nemzetiszocialista Magyarországért...

Elnök: Kértem a képviselő urat, ne méltóztassék a frontokon küzdő katonáinkat pártpolitikai szempontokból beállítani. Nem a nemzetiszocialista Magyarországért, de Magyarországért küzdenek katonáink. *(Helyeslés a jobb-oldalon.)*

Gr. Serényi Miklós: ...ugyanakkor idehaza egymillió zsidó mindent elkövet, hogy a törvényeket és a rendeleteket kijátssza, szabotázsra uszít, és így valóságos előretolt bástyája a Szovjetnek. Nap-nap mellett olvassuk azt, hogy a Szovjetet dicsőítő és a tengelyt gyalázó kijelentéseket tesznek és azt is olvashatjuk, hogy amikor az ország élelmiszer dolgában úgyis nagyon szűken áll, ők még ma is árut rejtegetnek, s vagon- és mázsaszámra találunk náluk azokból az élelmiszercikkekből, amelyeket magyar emberek már csak hírből ismernek. Mindenütt dolgozik a pénzük, mellyel a szorult helyzetben levő magyarokat igyekeznek megvesztegetni. De hogy a miniszterelnök úr ne állítsa azt, hogy általánosságban beszéljek, felsorolok néhány konkrét esetet. Mindegyiket van módomban jegyzőkönyvekkel és tanúkkal bizonyítani...

T. Ház! Még mindig legalább 50 000 zsidó tarthat magyar háztartási alkalmazottat. Ezek a cselédlányok természetesen mást sem hallanak, mint a Szovjetnek, Angolországának és Amerikának a dicsőítését. Így ezek teljesen a zsidók befolyása alá kerülnek, felveszik azok szokásait, erkölcsét és mentalitását. Ez annál veszedelmesebb, mert ezek a cselédlányok sokat barátkoznak a honvédekkel, és azokra így rossz hatással vannak, elbeszélik ugyanis nekik mindazt, amit a zsidóktól hallottak. Ilyenformán terjesztőjévé válnak a zsidó propagandának. Nagyon egyszerűen lehetne ezen segíteni: tessék már végre olyan rendelkezést kibocsátani, hogy 45 év alatti cselédlány ne dolgozhassék zsidó háztartásban. Így legalább a magyarok hozzájutnának háztartási alkalmazottakhoz, és megszűnnék a fajgyalázás is...

Igen egyszerű módszer lehetne itt alkalmazni abból a célból, hogy Magyarország a jövőben megmeneküljön a bombatámadásoktól, amely módszer sokkal többet érne, mint egy hatásos légvédelem. Ezer zsidót be kellene zárni egy helyre, körül kellene venni őket gépfegyverekkel, és amikor az első bomba leesnék, ki kellene végezni ezt az 1000 zsidót. *(Derültség és mozgás jobbfelől.)* A következő alkalomkor ismét 10 000 zsidóval kellene ugyanezt csinálni és így tovább. Ennek az volna a következménye, hogy vagy nem bombáznák az országot, vagy pedig igen rövid idő alatt megszabadulnánk a zsidóságtól. Ez az eljárás nagyon is indokolt, mert mindenki tapasztalhatta, hogy amikor a szovjet

bombázók magyar munkáslakásokat bombáztak, a zsidók örömmámorban úsztak, és röhögve figyelték a kivilágított...

Elnök: Kérem a képviselő urat, méltóztassék parlamentáris kifejezéseket használni.

Gr. Serényi Miklós: Még rövidhullámú leadók segítségével is irányították lakásaikból a repülőket. Azt is tapasztaltuk, hogy a Lipótvárosban, a Dohány utcában még tévedésből sem estek le szovjet bombák, ellenben annál több esett le ott, ahol magyar munkások laktak. T. Ház! Már az első világháború végén uralkodó állapotokból is megtanulhatta volna a kormányzat, hogy a belső frontot aláaknázó ellenség majdnem veszedelmesebb, mint a fronton fegyverrel a kezében harcoló nyílt ellenség. Semmiféle eszköztől sem szabad tehát visszariadnunk, hogy ezekre a szovjet propagandát folytató és állandóan szabotázsra uszító zsidókra és csatlósáikra lesújtunk. Kérem ezért a miniszterelnök urat, hogy most az utolsó, huszonegyedik órában a legkíméletlenebb intézkedéseket foganatosítsa ezek ellen. (*Helyeslés és taps a szélsőbaloldalon.*)<sup>15</sup>

Egy hét múlva már Imrédy Béla volt miniszterelnök, az ellenzéki Magyar Megújulás Pártjának vezetője fejtette ki a képviselőházban, miért tartja elengedhetetlennek gettók létesítését, és a holokauszt megindítását úgy, ahogy azt a németek követelik. Az ő meggyőződéses antiszemitizmusának hátterét meggyőzően világítja meg kortársa, a kiváló analitikus pszichiáter, Gartner Pál egy megjegyzése: „A részlegesen szemita származású egyének antiszemitizmusa: bosszú a kompromittáló ősökön és igazoló annullálása nem 'kifogástalan' származásuknak.”<sup>16</sup>

Imrédy álláspontját addigi beszédei már megelőlegezték, de kitűnt abból is, hogy Rajniss Ferenc, a *Magyar Futár* főszerkesztője, az MMP alelnöke, a párt más képviselőivel együtt előzőleg támogatta a nyilas képviselők javaslatait. A pártelnök állásfoglalása nagy súllyal esett latba, már csak azért is, mert ehhez igazodtak a legtekintélyesebb lapok, az *Új Magyarország*, a *Nemzetőr*, az *Egyedül Vagyunk* vagy a névleg kormánypárti, de ténylegesen az MMP álláspontját közvetítő nagy példányszámú *Függetlenség* is.

Vitéz Imrédy Béla: A zsidókérdésről röviden már szoltam, de meg kell jegyez-nem, hogy a zsidókérdésnek ötletszerűen, villámhárítóként való kezelése nem áll a nemzet érdekében és nem méltó a kérdés fontosságához. (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Csak a közhangulat csillapítására szolgálhat az, ha egyszer a házassági jog terén, egyszer az ügyvédi foglalatosság terén, azután a hadiszolgálatra vonatkozóan teszünk egy-egy intézkedést. Az egész kérdést átfogóan, a magyar lelkiséghez mértén, de gyökeresen kell rendezni. Addig is, míg a miniszterelnök úr kitelepítési megoldása megvalósítható lesz, keretek közé kell szorítani a hazai zsidóság életét, olyan keretek közé, amelyek a zsidóságnak egész ember-tömegét és minden életmegnyilvánulását szabályozzák. (Maróthy Károly: Lakás-kérdés!)

Ugyanannak az állapotnak korszerű megvalósítása felé kell haladnunk, amelyet annakidején a középkorban a gettó jelentett, tehát a szétválasztást, elkülönítést és a keretbe szorítás folyamata az, amit azonnal meg kell indítani. Ez egyértelmű a még itt-ott meglévő gazdasági és szellemi befolyás azonnali kikapcsolásával. Ezt a lépést kell, hogy kövesse a zsidóságnak mint közismert túlfogyasztónak, a megállapított fejadagokon felüli keresletből való kikapcsolása. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Mint lakásfogyasztónak a korlátok közé szorítása és vagyoni túlsúlyának megszüntetése – ami egyrészt a kormány által is tervezett zsidóadó –, de ennél még sokkal tökéletesebben a zsidó vagyonok likvidálásának előkészítése és a zsidó vagyonoknak egy e célra felállítandó szerv vagy bank útján való ellenőrzés révén történhetik. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*)

Mindezek az intézkedések megvalósíthatók ma is. Emberek kellene hozzá, akik értenek hozzá. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Akik hisznek abban, amit csinálnak, akiket szent akarás fűt, és akikből sugárzik a hitet és erőt adó új szellem. (Maróthy Károly: És mernek cselekedni!) Ha ilyen emberek frissen, tépelődés nélkül megteszik ezeket intézkedéseket, egy csapásra megváltozik a magyar élet képe.

T. Ház! Igyekeztem világosan beszélni; nemcsak bíráltam, hanem kivezető utat is ajánlottam a nemzet mai súlyos helyzetéből. Lépjen rá a kormány erre az útra! Keressen a feladatokhoz méltó munkatársakat, legjobb kívánságaim fogják kísérni, de induljon el, mert itt van az indulás órája.<sup>17</sup>

Joggal merül fel a kérdés: mit tudtak ekkor a magyar képviselőház tagjai a „Harmadik Birodalom” népirtó programjáról, „a zsidókérdés végső megoldásáról”, amit az 1942. január 20-án tartott Wannsee-konferencián határoztak el a náci Németország vezetői? Ekkor a megszállt „keleti területeken” már nagyban folyt a zsidók lemészárlása, és a haláltáborok is „működni kezdtek”, továbbá a gettókban tudatosan előidézett, katasztrófális viszonyok uralkodtak. Bár mindezt a nácik szigorúan titkolták, feltételezhető, hogy a leglelkesebb magyar támogatóik már tudták, hogy a gettósítás, majd a deportálás népirtásba torkollik. A Magyar Királyi Honvédség vezérkarának első kézből származó értesülései voltak „zsidókérdés kezeléséről” a keleti frontra vezényelt egységek parancsnokaitól, de „szalonnyilasok”, a Magyar Megújulás Pártjának vezetői is „képből voltak”. Orsós Ferenc, az Imrédy bizalmasának számító náci orvosprofesszor, a Magyar Orvosok Nemzet Egyesülete (MONE) vezetője gyakori németországi látogatása során nemcsak a zsidókkal kapcsolatos tervekről, de már az 1939–40-es „euthánázia-programról” is értesült kollégáitól. Arról, hogy maga Imrédy Béla 1942-ben mit tudott a holokausztról, csak találgatni lehet. Tény viszont, hogy Rajniss Ferenc 1941. március 26–28. között részt vett a Frankfurt am Main-i városháza úgynevezett polgártermében ünnepélyesen megnyitott Zsidókutató Intézet nemzetközi konferenciáján. Ezen a rendezvényen Teleki miniszterelnök személyes felkérésére Magyarországot hivatalosan dr. Kultsár István, a „gazdasági egyensúly törvény” végrehajtásáért felelős kormánybiztos és dr. Kovács (1943-tól

Dolányi-Kovács) Alajos Ferenc statisztikus, a Statisztikai Hivatal vezérigazgatója képviselte. Utóbbi később szintén hitet tett a zsidók összeurópai kitelepítése mellett.<sup>18</sup>

1942 nyarától kezdve a parlamentben erős belpolitikai nyomást gyakoroltak a miniszterelnökre és közvetlen munkatársaira, mindenekelőtt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterre, és a képviselők többségének proklamált célja a magyarországi „zsidókérdés végleges megoldása” volt. Ebben kezdeményező szerepet játszott a törvénytelen (vagyis az érvényben levő jogszabályokon túlmenő és ezért a Belügyminisztérium által sorozatosan hatályon kívül helyezett) zsidóellenes rendeleteket kibocsátó Pest megyei alispán, Endre László. A Pest megyei alispán ösztönzésére, de formailag „kassai civil kezdeményezésként” önkormányzati akció indult a „zsidókérdés végleges rendezése tárgyában”, és a 12 pontos feliratot a több város (Ungvár, Kaposvár, Szombathely, Szeged, Szabadka) és megye (Bihar, Baranya) közgyűlése támogatta. Az önkormányzatok vezetői sürgették a zsidóságnak a köz-és gazdasági élet minden területéről való totális kirekesztését, vagyonuk zár alá vételét, mozgási lehetőségük korlátozását az ország egész területén, a keresztényektől való teljes elkülönítésüket az iskolákban, a villamoson, vasúton. Követelték a zsidók egészének Magyarország területéről történő kitelepítését, illetve az ezt koordináló teljes hatáskörrel rendelkező szerv felállítását. A javaslatot Kállay Miklós miniszterelnök „elfektetete”, pontjait a képviselők nem vitatták meg.

Egyidejűleg a náci Németország illetékesei szorgalmazták, hogy a magyar hatóságok kezdjék el a munkaképes zsidó férfiak deportálását a Birodalomba, és ezt a követelést Dietrich von Jagow budapesti német követ és Sztójay Döme, berlini magyar követ többször is megfogalmazta. Martin (Franz Julius) Luther német külügyi államtitkár-helyettes 1942. augusztus 15-én Berlinben arról tájékoztatta Sztójayt, hogy Európát záros határidőn belül megtisztítják a zsidóktól, akiket „a keleti megszállt területekre” óhajtanak áttelepíteni. Ott majd gettókban és munkatáborokban helyezik el őket. Október 6-án Luther már azt közölte Sztójayval, hogy Ribbentrop külügyminiszter január elsejével szeretné látni, hogy magyar hatóságok kötelezővé teszik a zsidók számára a sárga csillag viselését, és megkezdik tömeges kitelepítésüket. Luther 1942. október 14-én újabb táviratban utasította Jagow követet, hogy fejtse ki a magyar kormánynak azokat az okokat, amelyek a német kormányt arra indították, hogy a zsidókérdést a Führer kívánságára Európában megoldják. Sztójay, aki annyira fanatikus náci volt, hogy politikustársai azon viccelődtek, hogy vajon Magyarországot képviseli Németországban, vagy inkább fordítva, megígérte, hogy ehhez megszerzi a kormányzó és a miniszterelnök hozzájárulását. Ők azonban november folyamán elutasították a német követelést. Kállay 1942. december 2-ai parlamenti felszólalásában utasította vissza a magyarországi gettók létrehozására irányuló törekvéseket. Beszédében hangsúlyozta, hogy ilyen intézkedésre csak a magyar törvényhozás határozata alapján kerülhetne sor, de ezt a kormány a „jelenlegi” álláspont szerint nem tartja alkalmasnak. Előzőleg, még októberben Kállay

visszautasította Jagow német követnek, a Németország által követelt zsidóellenes intézkedések végrehajtását, sajátos módon azzal érvelve, hogy hatásukra magyar társadalomban felgyülemlett antiszemita indulatok kirobbanása várható, ami zavarná a termelést és a legkevésbé sem lenne kívánatos.

„Rámutatott arra, hogy a zsidók gyakorlatilag ki vannak zárva a szellemi foglalkozásokból és gazdasági téren is már nagy eredményeket értek el, de ebben a vonatkozásban a zsidókérdés termelési kérdés, a termelés zavartalan fenntartása pedig összeurópai érdek. A sárga csillag bevezetése nem jön tekintetbe, mert a városi lakosságban és a gazdasági életben az arányszámok olyan magasak, hogy ennek szembetűnő volta kétségtelenül a szenvedélyek olyan fokú kirobbanását idézné elő, amely a törvényes és társadalmi rend komoly veszélyeztetésével járna. A kitelepítésre nincs sem lehetőség, sem technikai felkészültség, a rész megoldás pedig nem vezetne célhoz. A magyar kormány azonban továbbra is gondot fordít a kérdés sürgős megoldására.”<sup>19</sup>

Kállay Hitler külpolitikai nyomásával szemben nem talált támaszt a parlamentben, sőt, kormányának tagjai közül többen is jelentettek a szándékairól és megnyilvánulásairól a budapesti német követségnek. Ilyen viszonyok között a miniszterelnöknek, aki iránt a nácik eredendően bizalmatlanok voltak, nem volt más választása, mint hogy indítványozta Horthy Miklósnak az országgyűlés meghatározatlan időre való elnapolását. Ez 1943. május 4-én meg is történt, közvetlenül azelőtt, hogy az MMP alelnöke, Rajniss Ferenc a parlamentben leleplezte volna titokban folytatott különbéke-tárgyalásait a nyugati szövetségesekkel. Ezt a döntést, mely a magyar parlamentarizmus csődjét a legkritikusabb időszakban tette nyilvánvalóvá, Kállay így indokolta meg a kormányzó párt május 29-ei gyűlésén: „Először a harctéri helyzetről beszéltem, aztán megmagyaráztam, hogy mi tette szükségessé az országgyűlés elnapolását: meg akartam menteni a parlamentarizmust, ezért meg kellett akadályoznom azokat, akik világnézeti, elvi álláspontjuknál fogva nem hívei ennek a rendszernek, hogy a békés parlamenti munkát megzavarják.”<sup>20</sup>

A miniszterelnök helyzetét különösen nehezítette, hogy Imrédy hívei és a nyilasok sem beszéltek nyíltan arról, milyen sors vár a magyar zsidókra azután, ha – mint azt a Szovjetunió elleni hadjárat megindulása óta visszatérően követelték – „eltávolítják őket az ország területéről”. Kállaynak át kellett venni a „nemzeti közvélemény” antiszemitizmusát, úgy, hogy a leglényegesebb kérdésben, a németek által is reklamált gettósítás, illetve deportálás ügyében szembeszegül velük, eltitkolva, hogy ezt konkrétan miért teszi. 1943. május 29-én „a magyar sorskérdésekről” elmondott nagy beszédében, melyet a *Függetlenség* másnap közölt, miután megállapította, hogy „Magyarországon ma körülbelül több zsidó él, mint egész Nyugat-Európában együttvéve”, kétértelműen foglalt állást. „A végső megoldás a zsidóság lehető teljes kitelepítése. Viszont arra nem vállalkozhatom, hogy míg ennek adottságai és feltételei nincsenek meg, tudniillik az, hogy hová telepítsük a zsidóságot, ezt a kérdést napirenden tartsam, ezzel az ország nyugalalmát háborgassam. Éppen úgy kijelentem azt is, hogy

Magyarország most sem – mint történelme folyamán sohasem – fog keresztény kultúrájával és lelkiségével össze nem egyeztethető kísérletet tenni és letérni arról a humánumból, amelyet történelme folyamán faji, felekezeti alapon mindig gyakorolt.”

Érdeemes idézni a történész értékelését: „Kállay retorikai fordulatokkal akarta helyettesíteni a németek által követelt radikális zsidópolitikát. Közben beszédeiben ellentmondásba keveredett: egyrészt erősítette, hogy a zsidóság kérdése 'társadalmi probléma', másrészt kijelentette, hogy 'faji kérdéstről' van szó. Mindeközben szociális reformokat sürgetett, hogy ne következzen be 'még egyszer' az, ami 1918-ban. Zsidópolitikáját a miniszterelnök társadalmi és gazdasági síkra próbálta terelni. Éppen ennek voltak azonban olyan kihatásai, amelyek végül hozzájárultak ahhoz, hogy alóla ebben a vonatkozásban kicsúszson a talaj. Mindaz, amit ezen a téren lépett, a magyar társadalom erkölcsi állapota szempontjából károsan soknak, a németek és a nácibarát magyarok számára viszont édeskevésnek bizonyult.”<sup>21</sup>

Bár a magyar országgyűlés 1943 novemberében újra összeült, tagjainak többsége továbbra is foglya maradt az antiszemita pszichózisnak, amit csak megerősített a szovjet hadsereg megjelenése Magyarország keleti határainál, és a teljes politikai kilátástalanság. Ilyen viszonyok között szállta meg 1944. március 19-én a Wehrmacht Magyarországot utolsó sikeres „villámháborújával”. A képviselőház tagjai szó nélkül tudomásul vették, hogy a Gestapo elhurcolja a belügyminisztert, a baloldali ellenzék képviselőit és egyes felsőházi tagokat, s pribékjei elöl maga Kállay Miklós is a török követségen keres menedéket. Sztójay Döme vezetésével nácibarát Quisling-kormány alakult, elkezdődtek a deportálások. Addigra az évekig tartó antiszemita indoktrináció hatására a „úri középosztály” tagjainak többsége, különösen a közigazgatás különböző szintjein dolgozók vagy radikális antiszemiták lettek, vagy közönyössé váltak a zsidók sorsa iránt. A magyar parlamentarizmus csődje, az a tény, hogy képviselőház 1939. május végén megválasztott tagjainak többsége elvesztette a realitásérzékét, és mindennél előbbre valónak tartott a „zsidókérdés” megoldását, már évekkel előbb megelőlegezte a tragikus fejleményeket.

## JEGYZETEK

- 1 Nathaniel Katzburg: *Zsidópolitika Magyarországon, 1919–1943*. Budapest, 2002, Bábel Kiadó.
- 2 A magyar zsidóság helyzete 1939. február körül. A Pesti Izraelita Hitközség jelentése Londonba, a Board of Deputies-nek. Katzburg, i. m. 252.
- 3 Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944*. Budapest, 2012, Európa, 2012, I. kötet, 48.
- 4 Nicolas Roth: Tizenhat évesen Auschwitzban. DZSH-Merkava, 2015, 59.
- 5 Kállay Miklós: i. m. 47.
- 6 Kállay Miklós: i. m. 104.
- 7 Kállay Miklós: i. m. 105–107.
- 8 Kállay Miklós: i. m. 99–100.

- 9 Kállay Miklós: i. m. 265.
- 10 Sipos Péter: Imrédy Béla a magyar politikai életben. In *Imrédy Béla a vádoltak padján*. Budapest, 1999, Osiris Kiadó–Budapest Főváros Levéltára, 34.
- 11 Kovács András: A magyar intencionalizmus. Új irányok a magyar holokauszt történetírásában. In *A holokauszt Magyarországon hetven év múltán*. Szerk. Randolph L. Braham és Kovács András. *Múlt és Jövő*, 2015, 13.
- 12 Kállay Miklós: i. m. 122–123, II. kötet.
- 13 Az országgyűlés képviselőházának 271. ülése 1942. június 24-én, szerdán. Az 1939. évi június 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, 14. kötet, Atheneum, 155–156.
- 14 Az országgyűlés képviselőházának 303. ülése 1942. november 10-én, kedden. Az 1939. évi június 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, 15. kötet, 161–162.
- 15 Az országgyűlés képviselőházának 308. ülése 1942. november 18-án, szerdán. Az 1939. évi június 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, 15. kötet, 531–532.
- 16 Gartner Pál: *Válságos lelki élmények*. Budapest, 1943, Ruzitska.
- 17 Az országgyűlés képviselőházának 314. ülése 1942. november 25-én, szerdán. Az 1939. évi június 10-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, 16. kötet, 200.
- 18 Lásd erről Haraszi György: *Pannóniától Magyarorszáig*. A magyarországi zsidóság annotált kronológiája a történeti Magyarország felbomlásától a második világháború végéig (1918–1945). Kézirat.
- 19 Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanez*. Budapest, Európa, 1996, II. kötet, 96.
- 20 Kállay Miklós: i. m. 229.
- 21 Joó András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942–1944*. Politika-történeti füzetek, XXVII. Budapest, 2008, Napvilág, 134–135.

